

MOTIEJUS KAZIMIERAS SARBIEVIJUS

Motiejus Kazimieras Sarbievijus (lot. Mathias Casimirus Sarbievius, lenk. Maciej Kazimierz Sarbiewski, *1595 II 24 Sarbievo kaime netoli Pultusko–†1640 IV 2 Varšuvoje) – jėzuitas poetas, literatūros teoretikas, pamokslininkas, Vilniaus universiteto profesorius. XVII a. visoje Europoje garsėjo kaip vienas iš žymiausių lotyniškai rašiusių poetų, todėl vadintas „Sarmatų Horacijumi“, „Krikščionių Horacijumi“; buvo pelnęs „poeto laureato“ šlovę.

Sarbievijus gimė Mozūrijos krašte, Sarbievo kaime netoli Pultusko; gimtąsias vietas jis vėliau apdainavo savo lyrikoje. Nemažą gyvenimo dalį Sarbievijus praleido Lietuvoje. 1612 m. Vilniuje jis įstojo į Jėzaus Draugijos naujokyną, kur išbuvo dvejus metus. Perėjo visas jėzuitų mokymo sistemos pakopas ir kaip studentas, ir kaip dėstytojas, ir kaip administratorius. Trejus metus studijavo filosofiją Braunsberge (1614–1617), dėstė poetiką Kražių ir Polocko jėzuitų kolegijose (1617–1620). Vilniaus universitete pradėtas (1620) teologijos studijas tęsė Romoje, jėzuitų *Collegium Romanum* (1622–1625). Grįžęs dėstė poetiką Nesvyžiuje (1625–1626), retoriką Polocke (1626–1627). Tolesni Sarbievijaus gyvenimo metai susiję su Vilniaus universitetu: čia jis dėstė retoriką (1627–1628), filosofiją (1628–1631), teologiją (1631–1635). Ėjo ir administracines pareigas: buvo Akademijos rektoriaus patarėjas (1631–1635), Teologijos ir Filosofijos fakultetų dekanas (1633–1635). 1635 m. paskirtas Šv. Jonų bažnyčios pamokslininku, bet tais pačiais metais išvyko į Varšuvą, kur penkerius metus buvo Lenkijos ir Lietuvos valdovo Vladislovo Vazos rūmų (Krokuvoje) pamokslininkas ir nuodėmklausys. Varšuvoje ir mirė.

Svarbiausius Sarbievijaus kūrinius galima suskirstyti į tris grupes. Pirmai priklausytų anonimiškai išleisti pirmieji kūrinių: *Obsequium gratitudinis illustrissimo domino d. Ioanni Carolo Chodkiewicz [...] ab Apolline Crosensi persolutum [...]*, Vilnae: Typis Academ[icis] Societatis Iesu, 1619; *Sacra lithothesis in prima templi Magnae Virgini Matri dedicatae erectione [...]*, Vilnae: Typis Academicis Societatis Iesu, 1621; *XAPIΣTHPION illustrissimo domino [...] Eustachio Wollowicz D. g. episcopo Vilnensi [...]*, Vilnae: Typis Academicis, 1622 (esama kai kurių kitų panegirinio pobūdžio publikacijų). Antrai grupei priskirtume poeto šlovę jam pelniusias knygas. Sarbievijui esant gyvam išleisti 5 pagrindiniai kaskart papildomi jo *Lyrikos knygų* rinkiniai: *Lyricorum libri tres*, Coloniae Agrippinae: Sumptibus Bernardi Gualteri, 1625; *Lyricorum libri tres, epigrammatum liber unus*, Vilnae: Formis Academicis Societatis Iesu, 1628; *Lyricorum libri tres, epigrammatum liber unus*, editio tertia auctior, Antverpiae: Typis Ioannis Cnobbari, 1630; *Lyricorum libri quattuor, epodon liber unus alterque epigrammatum*, Antverpiae: Ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1632 (ir 1634). Trečiai grupei priklausytų pastarajame šimtmeetyje išleisti teoriniai veikalai, iki tol žinoti rankraščių pavidalu: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *O poezji doskonatej, czyli Wergiliusz i Homer=De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus* (1954); *Wykłady poetyki=Praecepta poetica* (1958); *Dii gentium=Bogowe pogan* (1972).

Sarbievijus rašė lotyniškai. Poeto kūrybos raidos kelyje tyrėjai išskiria tris pagrindinius tarpsnius: ankstyvasis apima metus iki studijų Romoje, antrasis – studijų Romoje metus, trečiasis – kūrybą grįžus iš Romos.

Pirmuoju laikotarpiu Sarbievijus parašė panegirinių, proginių kūrinių, kartais sunkiai nusakomo žanro; parašė pirmąsias odes, vėliau įeisančias į jo *Lyrikos* rinkinius. Ankstyvieji Sarbievijaus kūriniai sukurti dėstant Kražių ir Polocko kolegijose, išleisti anonimiškai arba pasirašyti kitų autorių pavardėmis. Iš jų paminėtini Kražių kolegijos fundatoriui Žemaičių seniūnui, Vilniaus vaivadai, vyriausiam Lietuvos kariuomenės vadui Jonui Karoliui Chodkevičiui dedikuoti kūriniai: panegirinė poemėlė „Nuolanki padėka“ („Obsequium gratitudinis“) ir epigramų rinkinys *Akmens pašventinimas* (*Sacra lithothesis*). Šiuose ir kituose pirmuosiuose Sarbievijaus kūriniuose ryškus siekis nustebinti mokytoju, antikinės mitologijos vardų bei aliuzijų, iš antikinės literatūros pasiskolintų motyvų gausa. Dar nelabai įgudusia „mokinio“ plunksna rašyti pagiriamieji kūriniai yra sulaukę tyrėjų priekaištų už

„besaikį panegirizmą“, manieringumą, pompastiškumą. Vis dėlto ir šiuose veikalėliuose jau galima įžiūrėti besiskleidžiančio talento požymių, netrūksta juose gražių įvaizdžių, subtiliai perteikiamas gamtos grožis. Pažymėtinas čia atspindimas vietinis koloritas: pradedantis kūrėjas įsijaučia į savo aplinkos realijas, į ankstyvųjų kūrinių tekstą įtraukia lietuviškus vietovardžius, politinio gyvenimo fragmentus. Greta mitologinių būtybių pateikiami sulotyninti Kražių apylinkių vietovardžiai: Kražantės upelis (*Crosenta*), Medžiokalnė (*Medocalna cacumina*) ir kt. „Nuolankioje padėkoje“ pagal antikinę epų tobulo herojaus modelį piešiamas Jono Karolio Chodkevičiaus paveikslas. Jauno poeto kūrybiniuose bandymuose jau įgyvendinamas vienas iš svarbiausių jėzuitų veiklos bei kūrybos siekinių bei meninės vaizduosenos principų: gyvenamųjų vietų kontekstą paversti savastimi, netraktuoti jo kaip svetimo, o jungti bendron vidinėn ir išorinėn vienovėn. Taigi ankstyvojo Sarbievijaus laikotarpio kūryba yra reikšminga autoriaus susisiejimo su Lietuvos kultūros aktualijomis aspektu. Šio principo Sarbievijus laikysis ir savo brandžiuosiuose kūriniuose.

Studijų Romoje laikotarpis (1622–1625), kurį tyrėjai kone be išlygų vertina kaip itin svarbų Sarbievijaus kūrybinei brandai ir asmenybės formuotei, praturtins jo kūrybą krikščioniškosios Europos tradicijos patirtimi. Romoje praleisti metai nulėmė tolesnės Sarbievijaus kūrybos kryptį, pobūdį, meninės raiškos ypatumus. Čia jaunasis jėzuitas toliau visapusiškai lavinosi: studijavo teologiją, daug laiko skyrė Romos praeities studijoms, rinko medžiagą apie romėnų mitologiją, archeologiją, numizmatiką. Plėsdamas antikinės literatūros žinias, skaitė autorius, kurių nebuvo mokyklinėje programoje.

Kūrybinis Sarbievijaus talentas Romoje rado tinkamą terpę skleistis: viešai skaitė savo poeziją, paskaitas pagal traktatą *Apie aštrų ir šmaikštų stilių (De acuto et arguto)*. Religinės Sarbievijaus poezijos raiškai itin svarbus pasirodys dar vienas Romos patyrimo faktas: jaunas jėzuitas poetas buvo popiežiaus Urbono VIII įtrauktas į brevijoriaus himnų reformos darbus.

Plataus pripažinimo Sarbievijus sulaukė po to, kai būdamas Romoje parengė savo poezijos rinkinį *Trys lyrikos eilėraščių knygos (Lyricorum libri tres)*, išleistą 1625 m. Vokietijoje, Kelne; vėliau kaskart papildomas rinkinys poetui gyvam esant išleistas dar 5 kartus. Gyvuojanti nuo Sarbievijaus įvaizdžio neatsiejama tradicija, esą jis popiežiaus Urbono VIII (irgi poeto) buvęs vainikuotas laurų vainiku, nėra pagrįsta tiesioginiais šaltiniais. Vis dėlto amžininkų sąmonėje Sarbievijus buvo ir vėlesnėms kartoms išliko *poeta laureatus*.

Sarbievijaus poezijos rinkinius sudaro odės, epodės ir epigramos; nemažai jų buvo sukurta Romos laikotarpiu. Daug proginių, žymiems asmenims (popiežiui Urbonui VIII, LDK didikams ir kt.) dedikuotų kūrinių; filosofinio pobūdžio eilėraščių, kuriuose reflektuojamos ir sukrikščioninamos stoikų idėjos, Horacijaus išpopuliarinta „aukso vidurio“ nuostata; ypatingu poetiniu meistriškumu pasižymi religinio turinio eilės. Sarbievijaus poezijoje susikerta daugybė antikinę ir krikščionišką įtakų, persipina įvairialypiai intertekstiniai lygmenys: antikinė eilėdara, antikos poetų, pirmiausia Horacijaus, stiliaus, meninių įvaizdžių, kompozicijos imitacija, krikščioniškų šaltinių (Biblijos tekstų, ypač Giesmių giesmės, lotyniškų himnų, giesmių, litanijų) kalba ir įvaizdžiai, iš jų kilusios alegorijos bei simboliai, ikonografiniai siužetai. Antikiniais vardais ir realijomis pagal to meto madą pridengiamos krikščioniškos tiesos. Dvasios ramybė, kurios svarbą teigė ir krikščionių autoriai, ir filosofai stoikai, Sarbievijaus lyrikoje atsiskleidžia kaip pagrindinė būseną, leidžianti priartėti prie Dievo. Šia ramybės, santarvės su pasauliu ir Dievu jausena, meistriškai perteikiama poetinėmis priemonėmis, Sarbievijaus poezija išsiskiria dažnai „nerimastingos“ Baroko literatūros kontekste. Pažymėtini Sarbievijaus poetiniai kūriniai Giesmių giesmės motyvais – itin subtilios, jautriai niuansuotos biblinio teksto parafrazės. Sekdamas nuo pirmųjų krikščionybės amžių suformuota Giesmių giesmės aiškinimo tradicija, traktuojančia Sužadėtinių ryšį kaip Kristaus ir Bažnyčios jungtį, Sarbievijus Giesmių giesmės įvaizdžius, neretai labai konkrečius ir žemiškus, vartoja kaip krikščioniškosios egzegezės įprasmintus simbolius; mylimojo ir mylimosios poetiniais įvaizdžiais nusakomas Dievo ir jo besiilginčio žmogaus ryšys. Viešpaties buveinės pasiilgimo jausmas (*desiderio caelestis patriae*) suteikia gyvybės sudėtingai Sarbievijaus eilėraščių struktūrai, prasiveržia pro painių, šiandien ne kiekvienam suprantamų realijų ir simbolikos rezginį. Pagal paties Sarbievijaus

suformuluotus Baroko stiliaus principus sukurtos sudėtingos, daugiapasmės jo epigramos. Ne tik ankstyvojoje poezijoje gausu lietuviškų motyvų: odėse ir epodėse minima ar apgiedama Vytauto valstybė ir Vytautas – krikščionis valdovas, Gedimino pilis, Lukiškių kalnas, procesija iš Vilniaus į Trakų Dievo Motinos bažnyčią ir kt.

Odes, epodes, epigramas Sarbievijus rašė ir grįžęs iš Romos; jo lyrikos rinkiniai kaskart išeidavo papildyti naujais kūriniais. Vis dėlto šiuo tarpsniu nemažai laiko atimdavo dėstymas. Dėstydamas Vilniaus universitete filosofijos ir teologijos disciplinas, Sarbievijus novatoriškumu šiose srityse nepasižymėjo, tačiau į pedagoginę veiklą žiūrėjo rimtai ir atsakingai. Buvo puikus retorikos ir poetikos žinovas: poveikį Baroko literatūros supratimui ir vertinimui darė jo poetikos veikalai, nors ir neišspausdinti. Juose aptariami pagrindiniai poezijos žanrai: epigrama, elegija, lyrika, epas. XVII a. itin populiari buvo nuorašais po Europą plitusi epigramos žanrui skirta Sarbievijaus poetikos dalis *Apie aštrų ir šmaikštų stilių (De acuto et arguto)*, kaip atskiras traktatas skaityta dar Romoje, vėliau ne sykį taisyta ir tobulinta. Tai vienintelė poetikos dalis, ne tik ilgai rašyta, bet ir suredaguota paties Sarbievijaus. Kitų poetikos veikalų (*De perfecta poesi, Characteres lyrici* ir *De virtutibus et vitiis carminis elegiaci*) bei retorikos traktato *De figuris sententiarum* sukūrimo tikslai buvo akivaizdžiai praktiniai didaktiniai – šiais darbais naudotasi mokant kolegijose. Akademinę Sarbievijaus poetikos veikalų publikaciją pirmąsyk parengė lenkų mokslininkas Stanisławas (Stanislavas) Skimina tik XX a. šeštame dešimtmetyje: Sarbievijaus poetikos traktatus suskirstė į du tomus ir publikavo kartu su vertimu į lenkų kalbą.

Paskutiniaisiais gyvenimo metais, dirbdamas valdovo pamokslininku, Sarbievijus kūrybai laiko beturėjo vis mažiau, jautėsi slegiamas dvaro intrigų, kamuojamas sveikatos sutrikimų. Apie šiuos metus nemažai žinių pateikia jo laiškas bičiuliui vyskupui Stanislovui Liubienskiui. „Niekad nesu laimingesnis, negu būdamas vienas“ (*numquam beatior quam solus*) – užsiminė paskutiniame išlikusiame laiške. Tačiau ir tuo sunkiu laiku kūrybos neapleido: rašė epinę poemą „Lechiada“ (išliko tik jos XI knygos fragmentas); vienas paskutinių kūrinių – „Miškų žaidimai“ (*Silviludia*) – galėjo būti skirtas Vladislovo IV Vazos rūmų teatro scenai.

Sarbievijaus poetinis ir teorinis palikimas išsaugojo svarią išliekamąją vertę. Jo poezija neabejotinai yra Lietuvos Baroko poezijos meninio meistriškumo viršūnė. Jungianti daugiopios tradicijos klodus ir apgaubianti juos barokinės estetikos drabužiu Sarbievijaus poezija darys poveikį ir vėlesniais amžiais, ilgai išliks populiari Europoje. Nuo jo mirties iki XVIII a. pabaigos lyrikos rinkinių leidimai buvo pakartoti daugiau kaip 50 kartų, poezija buvo verčiama į anglų, vokiečių, prancūzų, italų, čekų, lenkų, lietuvių kalbas, imituojama daugelio XVII–XVIII a. poetų. Sarbievijaus studijų, kūrybos ir veiklos metai Vilniaus universitete sutapo su šios aukštosios mokyklos intelektiniu pakilimu, humanitarinių mokslų suklestėjimu, prie kurio ir jis pats prisidėjo savo veikla ir kūriniais. Sarbievijaus vardu pavadintas vienas gražiausių Vilniaus universiteto kiemų.

LITERATŪRA

MOTIEJUS KAZIMIERAS SARBIEVIJUS, *O poezji doskonatej, czyli Wergiliusz i Homer=De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus*, praełożył Marian Plezia, opracował Stanisław Skimina, (*Biblioteka pisarzy polskich*, seria B, Nr. 5), Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1954; idem, *Wykłady poetyki=Praecepta poetica*, praełożył i opracował Stanisław Skimina, (*Biblioteka pisarzy polskich*, seria B, Nr. 5), Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1958; idem, *Dii gentium=Bogowe pogan*, wstęp, opracowanie i przekład Krystyna Stawecka, przygotowanie wydania rozpoczął Stanisław Skimina przy współpracy Marii Skiminowej, (*Biblioteka pisarzy polskich*, seria B, Nr. 20), Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1972; idem, *Lemties žaidimai=Ludi fortunae*: Poezijos rinktinė, parengė Eugenija Ulčinaitė, iš lotynų kalbos vertė Ona Daukšienė, Rita Katinaitė, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1995; idem, *Akmens pašventinimas=(Sacra tithothesis)*, iš lotynų kalbos vertė, įžanginį straipsnį ir komentarus parašė Skirmantė Šarkauskienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009; idem, *Poetica*, t. 1, parengė, papildė, pratarmę parašė ir rodykles sudarė Ona Daukšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009; idem, *XAPIΣTHPION illustrissimo domino reverendissimo antistiti beneficentissimo Moecenati d. Eustachio Wollowicz D. g. episcopo Vilnensi, in primitiali unius ex alumnis seminarii Vilnensis dioecesanii prandio, a clientibus suae illustrissimae celsitudinis et eiusdem seminarii convictoribus, Ioanne Lewicki, Paulo*

Wollowicz, *Ieremia Leski* [i.e. Matthia Casimiro Sarbiewski], *oblatum*, 1622, in:
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biDetails.do?biRecordId=30113>.

MOTIEJUS KAZIMIERAS SARBIEVIJUS LIETUVOS, LENKIJOS, EUROPOS KULTŪROJE: tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos poeto 400-ųjų gimimo metinių jubiliejui, medžiaga, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998; Aleksander Wojciech Mikołajczak, *Studia Sarbiewiana*, Gniezno: Gnieźnieńska Firma Wydawnicza, 1998; Eugenija Ulčinitė, „Motiejus Kazimieras Sarbievijus: Antikos ir krikščionybės sintezė“, in: Eugenija Ulčinitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 326–344; Maria Łukaszewicz-Chantry, *Trzy nieba: Przestrzeń sakralna w liryce Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002; Elwira Buszewicz, *Sarmacki Horacy i jego liryka*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2006.

Senosios Lietuvos literatūra, 1253–1795, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 179–187.